

Bán tóc đãi bạn

Sau khi đỗ đạt, Tùng đi tìm hai người bạn thuở hàn vi. Trúc đã trở nên giàu có nhưng lại đối đãi anh một cách tệ bạc. Còn vợ chồng Mai, tuy nghèo khổ nhưng chân thành, đã bán cả tóc để có tiền đãi bạn

Ngày xưa, có ba người học trò là Tùng, Trúc, Mai, quê ở ba miền khác nhau, tình cờ cùng học với nhau một thầy. Cha mẹ họ đều nghèo túng nhưng vẫn cố gắng cho con đi học. Trong những ngày xa nhà vui đầu vào sách vở, bộ ba ấy kết bạn với nhau rất thân thiết. Họ ước với nhau rằng nếu sau này người nào làm ăn khấm khá thì sẽ không quên những người cùng sống trong buổi hàn vi, và sẽ cố tìm cách giúp đỡ bạn qua cơn nghèo ngặt. Sau một thời gian học hành, cả ba người đều vì hoàn cảnh nên từ giã nhau mỗi người đi một ngả.

Tùng là người thứ nhất có số phận may mắn. Sẵn có óc thông minh, anh cố công theo đuổi nghiệp sách đèn. Vì nghèo rớt mùng tơi, anh cạy cục theo hầu một cụ Nghè để vừa được ăn vừa được học. Thấy anh học giỏi, cụ Nghè hết lòng dạy dỗ, coi anh như con. Trải mấy năm trường sông biển nấu sữ, cuối cùng anh thi đỗ tiến sĩ và được bổ làm quan ở kinh đô. Từ đây cuộc sống của Tùng lên như điều gặp gió, khó có ai theo kịp.

Tuy sống trong cảnh giàu sang, Tùng vẫn không quên những người bạn đèn sách xưa kia. Cho nên, một hôm, Tùng xin phép nghỉ việc công để đi tìm bạn. Sợ đi có cáng xá lính hầu sẽ làm phiền đến mọi người, nên anh cải trang làm một người dân thường. Không bao lâu anh đã tìm tới nhà Trúc, một trong hai người bạn thân ngày trước.

Lại nói chuyện Trúc từ ngày thôi học, được thừa hưởng một phần ruộng đất của ông bà bên ngoại để lại. Biết cách xoay xở và chịu khó, chỉ trong mười năm, hẩn đã trở nên khá giả: ruộng sâu trâu nái, vườn cau ao cá đủ cung cấp cho hẩn và gia đình sống một cuộc đời sung túc. Nhưng Trúc tính khí biền lận. Tuy giàu có, hẩn vẫn không muốn mất cho ai một đồng một chữ nào. Cũng vì thế, hẩn quên mất cả những lời hứa hẹn với mấy người bạn nỗi khổ ngày xưa: - "Ồi dào! Tìm làm gì cho mất công. Các ông ấy cũng chả nhớ gì đến bạn nữa là ta". Nghĩ vậy, Trúc rất yên tâm về cách sống của mình.

Khi gặp Trúc, thấy Trúc giàu có, để thử lòng bạn cũ, Tùng không nói vội đến hoàn cảnh đỗ đạt của bản thân, chỉ cho biết rằng vì nhớ bạn nên anh tìm đến nhà chơi. Thấy bộ dạng bề ngoài của Tùng, Trúc đoán già đoán non rằng Tùng may mắn lắm mới đủ ăn, nay tìm đến nhà mình không khéo lại dụng tình vay mượn chi đây. Nghĩ vậy, sau khi chào hỏi Tùng, Trúc cũng làm ra vẻ khó khăn: - "Thú thực với anh nếu không mắc mấy chuyện làm ăn thất bát thì tôi đâu có thua em kém chị thế này. Hồi ấy tôi đã định ra ngoài Huế tìm anh, nhưng vì mấy trận mất mùa liên tiếp, kể đó là một trận đói khủng khiếp, trong nhà có mấy thừa ruộng tổ nghiệp phải cầm đi, gần đây mới chuộc về được".

Trúc còn nói nhiều nữa, chủ tâm là để khóa mồm Tùng nếu hẩn có ý định vay tiền. Và để tỏ ra là mình thực sự nghèo khó, Trúc đãi bạn theo mức bình thường. Buổi sáng hôm sau, khi người đầy tớ nhà Trúc đến thưa với chủ xin làm một mẻ lưới ở ao kiếm vài con mè béo đãi khách để y còn ra đồng cấy ruộng, thì Trúc đã ngăn lại:

- ỦY! "Dần bắt khả hạ tri" (giờ dần không nên xuống ao) mà lại không nhớ câu ngạn ngữ ấy ư? Mà muốn làm cho tao sạt nghiệp hay sao mà đòi bắt cá vào giờ này?

Biết ý chủ, người đầy tớ lẳng lặng lui ra. Đến chiều hôm ấy, khi gà vào chuồng, vợ Trúc bảo người nhà nhốt riêng một con để giết thịt, nhưng khi đưa gà ra cắt tiết, Trúc đã vội chạy xuống bếp:

- Ô! "Dậu bất khả sát kê" (giờ Dậu không nên giết gà), bạn cứ tâm giao ăn gì mà chẳng được, còn giết gà vào giờ này thì kiêng lắm đấy!

*
* *

Khi tới nhà Mai - người bạn nối khố thứ hai. Tùng vẫn khoác bộ cánh một người nghèo như lúc tới nhà Trúc - Và Tùng vẫn giấu kín không lộ cho Mai biết hoàn cảnh thực của mình. Mai từ lúc thôi học, trở về gặp cảnh nhà bần bách, anh cố sức chèo chống nhưng không gặp thời. Anh đi buôn mấy chuyến bị lỗ vốn, quay sang dạy học thì bị ốm, có mấy sào ruộng tổ nghiệp phải bán đi để chạy thuốc. Cuối cùng hai vợ chồng phải làm nghề cày ruộng rế, có khi phải ngày ngày đi làm thuê mới đủ nuôi miệng. Tuy sống trong lều tranh vách đất, kiếm miếng ăn rất chật vật, nhưng hai vợ chồng không chút phàn nàn.

Thấy Tùng đến chơi nhà, Mai đón tiếp rất niềm nở. Mai giới thiệu bạn với vợ:

- Đây là người bạn thân thiết nhất ngày còn đi học với cụ đồ trên tỉnh. Từ dạo ấy đến giờ, để đến mười lăm năm. Mình nhớ chạy kiếm thứ gì về đãi anh ấy, nghe!

Tùng thấy vợ bạn vâng lời chồng cấp rồ đi chợ. Trưa lại, anh thấy người đàn bà ấy đội một rổ thức ăn về, nhưng trên đầu lại trùm một chiếc khăn đen mặc dầu không phải vào mùa gió rét. Lúc đầu Tùng không để ý. Sau đó, trong khi anh đi thơ thẩn ở hồi nhà thì thấy Mai và vợ kéo nhau vào buồng ri rầm trò chuyện. Ghé trông vào, một điều kinh ngạc đập vào mắt anh: lúc này vợ Mai đã lột bỏ chiếc khăn, nhưng mái tóc xanh trên đầu thì không còn nữa. Vì vậy, khi vợ chồng Mai bước ra khỏi buồng, Tùng vội hỏi lý do vì sao nàng lại cắt tóc. Biết không giấu được nữa, vợ Mai đành cắt nghĩa:

- Lúc sáng ra đi không có tiền, định hỏi mượn mấy người quen, họ cũng không sẵn. Nhân có nhà hàng tóc giả cần mua mấy lọn, sẵn có mớ tóc dài, tôi liền bán đi. Một đời một kiếp bạn mới đến chơi nhà, không lẽ ngồi nhìn nhau suông tình ư? Anh đừng ngại, tóc cắt đi rồi nó lại mọc, lo gì.

Tùng hết sức xúc động về hành động của vợ Mai. Anh bèn nói thật với bạn biết, nào chuyện mình thi đỗ làm quan, cắt công tìm bạn, rồi đến nhà Trúc được y đổi đãi tệ bạc thế nào, v.v... Nói xong, Tùng lục tay nải đưa ra cho vợ Mai một hộp trầu bằng vàng, và nói:

- "Hàm răng mái tóc là góc con người", tôi rất ân hận không được biết trước để ngăn chị đừng bán mất mái tóc quý giá. Nhưng cũng nhờ đấy mà tôi mới biết được tấm lòng vàng của chị. Bây giờ xin tặng chị vật này, chị cứ bán đi mà tiêu, sau này tóc dài, sẽ lại kiếm cách đi làm ăn.

Sau khi trở về được ít lâu, Tùng lại cho người đưa tiền đến cho Mai và cho Mai đi Nam Định học nghề thuộc da. Khi học đã thành nghề, Tùng còn giúp Mai mở một xưởng thuộc da ở ngay tại làng. Công việc kinh doanh của họ ngày một phát đạt. Mai còn đem nghề của mình truyền bá cho dân làng. Nghề thuộc da trở thành một nghề làm ăn thịnh vượng chưa từng có trong một vùng.

Còn Trúc mãi về sau mới nghe tin Tùng đã làm quan to ở kinh thì lấy làm ân hận. Kể đó lại nghe tin Mai nhờ Tùng mà làm ăn khá khá. - "Phải chi hồi đó ta tiếp bạn ta cho hậu, thì lo gì bạn ta lại không chạy cho được một chút phẩm hàm", hấn bụng bảo dạ thế. Một hôm, hấn bèn khăn gói lần lượt tìm đến nhà hai người thăm hỏi. Song đến nhà ai, hấn cũng được tiếp đãi một cách nhạt nhẽo. Hấn đành tiu nghỉu trở về ⁽¹⁾.

NGUYỄN Đồng Chi kể

Khảo dị

Về chỗ mở xưởng thuộc da, ở Hà Tĩnh còn có người kể là giúp vốn buôn da trâu bò.

Trung Quốc có một vở tuồng đời Nguyên nhan đề *Bà mẹ họ Đậu cắt tóc lấy tiền thết khách* có nội dung gần giống với truyện của ta:

Có anh chàng họ Đậu vì nhà quá nghèo, không biết lấy gì để tiếp đãi ông bạn làm quan đi kinh lý trong quận, bèn viết bức thiệp cầm đồ lấy mấy quan tiền. Khi biết rõ chuyện, mẹ chàng buộc con phải mang đi trả, rồi cắt tóc mình bán cho người ta lấy 5 quan. Nhờ vậy, anh chàng họ Đậu thết khách tử tế. Khách cảm động về tấm lòng của bà mẹ, bèn đưa bạn về kinh cho ăn học. Sau đó chàng thi đỗ làm quan.

Trong *Kinh luật dị tượng* có truyện *Cô gái bán tóc để thết Phật*:

Một cô gái có mái tóc dài màu hung hung rất xinh. Một bà vợ vua thấy vậy đòi mua một ngàn đồng vàng. Cô muốn bán nhưng rồi lại thôi. Một hôm gặp đức Phật thuyết pháp, cô muốn mời Phật đến nhà đãi ăn một bữa, bèn tỏ ý ấy với mẹ. Mẹ cô bảo: - "Nhà ta nghèo quá biết lấy gì mà mời?". - "Cứ bán mái tóc của con". Bèn mời Phật mai đến chơi nhà. Cô gái đến gặp bà phi tỏ quyết tâm bán tóc, thì bà này lại bắt chẹt, chỉ trả có năm trăm. Cô cầm tiền đi mua thức ăn. Khi đức Phật đến, thấy lòng tốt của nàng, bèn hóa phép cho tóc nàng mọc lại như cũ ⁽²⁾.

1. Theo lời kể của người Hà Tĩnh (Mạnh Sào Quan).
2. Theo Chavannes. *Năm trăm truyện cổ tích và ngụ ngôn trích ở Đại tạng kinh*.

 [Trở về trang trước](#)